

**PRIOLOG PROBLEMU ORGANIZACIJE ARHIVSKE SLUŽBE U NR
HRVATSKOJ¹**

Krešimir Nemeth

U času oslobođenja god. 1945. postojala je na području Hrvatske i Slavonije, kao bivše samoupravne, stoljećima izgrađivane, političke i teritorijalne jedinice, koja je 1918. ušla u sastav Jugoslavije, jedna jedina arhivska ustanova — Državni arhiv u Zagrebu. Izvan njega ležala je ogromna količina arhivske građe koja je već odavna ili odmah po završetku Drugog svjetskog rata prestala služiti tekućem poslovanju. To su bili arhivi političko-administrativnih organa, sudova, društvenih, kulturno-prosvjetnih organizacija, ustanova, zavoda i poduzeća, s rasponom od 1850.—1945. godine. Činjenica je, da su ti arhivi danas velikim dijelom uništeni, a s time je nestalo u nepovrat jedne vrste građe, koja bi sa svoje strane mogla osvijetliti razvoj našega naroda kroz posljednjih stotinu godina i poslužiti kao dokumentarni materijal za povijesna istraživanja našeg političkog, društvenog, ekonomskog i političkog života, i to upravo onoga perioda naše prošlosti, u kojemu su se zbile daleko veće i važnije promjene nego kroz tisuće godina ranije. Nastojanje da se spriječi uništavanje arhivske građe na terenu nije urodilo očekivanim uspjehom. Nedovoljan broj arhivskih ustanova, nerazvijenost arhivske službe, po manjkanje arhivskog zakonodavstva, neznatan broj arhivskih radnika, bez jačih arhivskih tradicija, došli su u ovom kritičnom momentu, kada je trebalo brzo i efikasno vršiti zaštitu arhiva razbacanih po cijeloj zemlji, do punog izražaja. Pokazalo se je, da pojedinačne akcije jedne arhivske ustanove ne mogu imati uspjeha. Sporadično odvlačenje materijala iz pokrajine u Zagreb, povremeni obilasci, dopisivanja, opomene i prijetnje očito nisu put, kojim se može riješiti arhivsko pitanje u Hrvatskoj. Po-manjkanje jasne linije, centralističke težnje Državnog arhiva u Zagrebu, kao i drugi razni objektivni i subjektivni razlozi, kočili su napredak. Tako se je dogodilo, pored toga što je propao veliki dio arhivske građe

1. Osnov ovoga članka čini referat što ga je potpisani održao na prvom savjetovanju arhivskih radnika NR Hrvatske 15. lipnja 1956. u Varaždinu. Prilikom dalje razrade ovoga problema, autor se je poslužio također i materijalima sa zasjedanja Arhivskog Savjeta NRH održanog 4. veljače 1957.

posljednjih sto godina i što je već počelo također uništavanje suvremene registraturne građe, koje se je stvarala poslije 1945., da u NR Hrvatskoj nije donesen ni arhivski zakon, premda su za to postojale realne mogućnosti i premda je još za vrijeme rata na oslobođenom teritoriju bio izrađen njegov prednacrt. U takvoj situaciji nisu se dakako poštivali ni arhivski zakonski propisi saveznog značaja, niti je bio uspostavljen nadzor nad registraturama, crkvenim i privatnim arhivima. Spontana pojava novih gradskih arhiva u Zagrebu, Varaždinu i Osijeku nije naravno značila izlaz iz situacije, ali je demantirala neprirodne tendencije u našem arhivstvu i pokazala put, kojim treba ići.

Općenito je poznato, da ima malo ljudi, koji znadu vrijednost pisane građe, što se sabira i čuva u arhivima. Za široke mase, baš kao i za pojedince, bez obzira na stupanj obrazovnosti, danas kao i nekoć, predstavlja ona stari papir, čim izgubi svoju praktičnu namijenu. Vrlo su rijetki oni ljudi, kojima je poznato kakvo značenje mogu imati stari spisi u naučne svrhe, prvenstveno za historijska istraživanja kao dokumentarna građa. I dok je starim ispravama, ispisanim na pergameni ili u debelim knjižurinama, još i priznato pravo na opstanak, — one su, da se tako izrazimo — već zadobile građansko pravo, dotle je odnos prema spisima, što se stvaraju u modernim registraturama, više nego mačuhinski. Redovna je pojava, da se akti, čim postanu nepotrebni tekućem poslovanju za potrebe javne uprave i javnog života uopće, smatraju suvišnim balastom, te se bez mnogo grižnje savjesti predaju u otpad, ili ih u najboljem slučaju bacaju iz uredskih prostorija u vlažne podrume ili prašnjave tavane, gdje su izloženi polaganoj, ali sigurnoj propasti.

Iskustva s terena pokazala su, da su pored čestih slučajeva grubog i neodgovornog uništavanja arhivskog materijala, pa i čitavih arhiva, u registraturama vrši sasma proizvoljno škartiranje i da pojedinci donose samovoljne odluke, što se može uništiti, a što ne. Registrature stvarno nisu nikome odgovorne za materijal, koji posjeduju, i nezavisno od zakonskih propisa rade što hoće. Pokazalo se je, da su arhivi postigli najmanje upravo u zaštiti arhivske građe u registraturama. Tomu su glavni razlozi, osim već spomenutog nepoznavanja vrijednosti i podcjenjivanja registraturnih spisa, nepostojanje i slabo poštovanje zakonskih propisa, česte reorganizacije u političkom-upravnom aparatu, a napose slaba razvijenost arhivske službe.

Tako se dogodilo, usprkos svim naredbama o čuvanju arhivalija na terenu i kažnjavanju onih, koji bi na svoju ruku neovlašteno uništavali arhivalije, da je uništena čitava masa ne samo materijala iz perioda prije 1945., nego također velikim dijelom vrijedne i za nauke zanimive građe, koja bi mogla rasvijetliti prve korake i prva djela Narodne revolucije, prve početke izgradnje narodne vlasti i socijalističkog poretka u zemlji. Smatra se, da je s područja sjeverne Hrvatske, a za razdoblje posljednjih stotinu godina, uništeno oko 90% cjelokupnog arhivskog materijala. Tako su prema aproksimativnim podacima Državnog arhiva u Zagrebu uništeni:

1. arhivi starih županija Zagrebačke, Bjelovarsko-križevačke, Požeške, Virovitičke i Srijemske od 1851.—1923. gotovo u cijelosti, a županija Ličko-krbavske i Modruško-riječke najvećim dijelom.

2. arhivi bivše oblatsti Zagrebačke, Primorsko-krajiške, Osječke i Srijemske od 1923.—1931. gotovo u cijelosti.

3. arhivi bivše Savske banovine i Banovine Hrvatske velikim dijelom.

4. arhivi gradova Požege od 1850.—1940. u cijelosti; Bjelovara od 1750.—1937. u cijelosti; Đakova, Koprivnice, Križevaca, Slav. Broda, Krapine, Virovitice, Nove Gradiške, Vinkovaca gotovo u cijelosti; Karlovca, Samobora i Siska velikim dijelom, a Osijeka i Zagreba u znatnoj mjeri.

5. također su uništeni u najvećoj mjeri ili posve arhivi okružnih i kotarskih sudova, bivših kotarskih oblasti, seoskih općina, škola, zadruga, banaka, društvenih organizacija, poduzeća i onih vlastelinstava, koja nisu dospjela u Državni arhiv.²

Ti nam podaci govore bjelodano, da ćemo u buduće registraturama morati posvetiti najveću pažnju i poduzeti sve korake, da se jednom stane na kraj samovoljnom uništavanju arhivske građe u administrativnim arhivima. Ni jednog časa ne smijemo smetnuti s uma, da je sudbina registratura od presudne važnosti za razvoj arhiva, i da je briga oko registrature jedan od bitnih i glavnih zadataka arhivske službe.

Druga skupina arhivskog materijala, kojoj moramo svratiti **svu našu** pozornost, jest ona, koja se stvara na području privrede.³ U pravcu prikupljanja i čuvanja privrednog arhivskog materijala, i njegova sređivanja kod nas nije sistematski ništa poduzeto. Veliki pokret u Evropi, koji je imao za cilj skupljanje arhivskog materijala s područja privatnog gospodarstva i osnivanja privatnih arhiva, započet krajem prošlog stoljeća, zaustavio se na granicama naših zemalja. Uočimo li našu ekonomsku zaostalost, lako je shvatiti, da takav pokret kod nas nije mogao imati odjeka. Međutim, po završetku Drugog svjetskog rata, pristupilo se je kod nas izgradnji velike industrije, koja u najbližoj budućnosti ima da izmijeni ne samo privrednu, nego i čitavu političku, socijalnu i kulturnu strukturu našeg društva. Kako u neposrednoj vezi s izgradnjom i poletom privrednog života stoji porast privrednih poduzeća i ustanova, a time samim i privrednih registratura, smatramo, da je pravi čas, da se povede briga o registraturama privrednih poduzeća i da se pristupi prikupljanju privredne arhivske građe. Drugim riječima, pred naše arhive postavlja se novi zadatak, a taj se sastoji u tome, da od sada pored ostalog sabiraju i privredni arhivski materijal. Zapamtimo, industrijska revolucija, koja se kod nas provodi, ne će ostaviti tragova u registraturama upravnih vlasti, nego u registraturama privrednih poduzeća. Krajnje je

2. Vidi Historijski Zbornik, God. V., br. 3—4, str. 404.

3. Vidi K. Nemeth, Privredni arhivi, Arhivist, God. II, sv. 1.

dakle vrijeme, da se i mi počnemo jednom baviti tim pitanjima oko zaštite privrednih spisa kao važnih historijskih izvora s područja gospodarstva. To je uostalom jedan od najaktuelnijih problema, kojima se suvremena arhivistika zanima. Novi pogledi na svijet u vezi s ostvarivanjem novog društvenog poretka kao posljedice Narodne revolucije učinili su društveno ekonomska pitanja centralnim problemom naše historijske nauke. Kad smo već propustili sačuvati privredne arhive iz kapitalističkog perioda razvoja naše zemlje, ne smijemo propustiti, da ne zaštitimo spise naše socijalističke privrede. Zar ćemo i dalje slijediti primjere vlasnika tvornica i drugih privrednih poduzeća u kapitalističkom svijetu, koji, čim prođe onih deset godina u kojima se spisi moraju čuvati, hite da ih se riješe kao nepotrebnog balasta. Pored zaštite registratura upravno-političkih vlasti pitanje privrednih arhiva glavni je predmet, kojim treba da se pozabavimo i da razmotrimo, koje bi organizacione forme trebalo ostvariti, da se uspješno zaštiti arhivska građa privrednih poduzeća i ustanova.

No ima još jedna vrsta arhivske građe, o kojoj naše arhivske ustanove imaju slab pregled. To su obiteljski arhivi i zbirke arhivalija u privatnom posjedu. Evidencija i kontrola privatnih arhiva nije izvršena. To je, uostalom, veoma delikatno pitanje, koje treba rješavati s mnogo obzira i razumijevanja, Sigurno je, da se privatni vlasnici obiteljskih arhiva ne mogu lišiti vlasništva, ali zato ima zakonskih mogućnosti, da ih prisillimo, da svoje arhive dobro čuvaju, da ih ne unište ili da ih ne učine predmetom trgovine. Isto tako možemo ih obavezati, da otvore svoje arhive naučnom iskorišćivanju. No dok se takvi arhivi, već iz obiteljskih tradicija, čuvaju redovno s nekim pijetetom, to je mnogo teže s vlasnicima arhivskih zbirki, za koje arhivalije, u mnogo slučajeva, ne predstavljaju ništa drugo do li predmet trgovine. Nema sumnje, da i s njima iz taktičkih razloga treba oprezno postupati, jer inače prijeti opasnost, da arhivalije budu otuđene, odnesene iz zemlje, pa i uništene. Ipak se možemo zapitati, treba li imati obzira s posjednicima dokumenata javno-pravnog karaktera, koji potječu iz javnih arhiva. Možemo se također upitati, kako suzbijati tendencije preprodavanja arhivalija iz jedne republike u druge, koje raspolažu bogatijim kreditima. Nije li to s gledišta arhivskih principa posve protuarhivistički?

I kada postavimo pitanje, što smo mi do sada učinili na spasavanju i zaštiti arhivske građe na terenu, morati ćemo odgovoriti: organizirano i sistematski ništa. Izuzev pojedinačnih akcija arhivskih ustanova, većeg ili manjeg razmjera, dalje od konstatacije nismo pošli. Stavimo ruku na srce i priznajmo, da nismo iskoristili ni one mogućnosti, koje smo imali. Uostalom, NR Hrvatska je jedna od republika u zemlji, koja nema svog arhivskog zakona. Nedovoljna briga bivših državnih vlasti za zaštitu arhiva je neosporna činjenica. Ali mi ne možemo i ne smijemo optuživati prošle generacije, da su nesmiljeno uništavale arhivsku građu, a pri tome ostati skrštenih ruku i gledati, kako nam građa pred očima propada, pre-

puštena našoj nebrizi. Umjesto da optužujemo, pređimo na djelo, iskoristimo razumijevanje narodnih vlasti za arhivske probleme te njihovom pomoći otklonimo opasnost, u kojoj se arhivska građa izvan arhiva stalno nalazi, i stanimo na kraj njenu uništavanju. Preodgojiti čovjeka, da shvati vrijednost modernih spisa za nauku i da bi se u budućnosti pravilno odnosio prema napisanoj građi, bez obzira na njezin postupak i podrijetlo, — to je stvar dugog i napornog rada mnogih generacija arhivista, to je stvar budućnosti. A već danas mi moramo u okviru naših mogućnosti poduzeti efikasne mjere, koje će donijeti relativno brze rezultate.

Mi, dakle, treba da odgovorimo na pitanje, kako provesti zaštitu arhivske građe na terenu, koje su to organizacione forme, koje bi morali usvojiti, ako želimo u buduće spriječiti samovoljno uništavanje arhivske građe. Pita se, tko treba da vrši zaštitu i prikuplja građu s terena? Hoćemo li poći putem centralizacije ili decentralizacije? Hoćemo li slijediti primjere drugih narodnih republika, koje su ovo osnovno organizaciono pitanje arhivske službe razvijale u smislu stvaranja arhivske mreže ili ne? Hoćemo li poći stopama NR Srbije, koja je u tom pravcu pošla najdalje, postavivši na prilično širokoj osnovi veoma razgranatu mrežu gradskih arhiva? Treba li arhivstvo u Hrvatskoj proći onaj razvojni put, koji su prošli i prolaze arhivi u Srbiji, ili ćemo ići svojim putem? A onda treba da se upitamo, koji je to put, kojim treba da krenemo. No bez obzira na koje stanovište se postavili, jedno je sigurno, da se više ne ćemo baviti samo jednim arhivom, kako je to bilo u prošlosti. Naša arhivska služba mora zahvatiti cijelo područje Hrvatske, i ne smijemo dopustiti, da i jedan pedalj zemlje — da se tako izrazimo — ostane izvan domašaja kojeg arhiva. Jednako tako moramo biti svijesni, da će se u organizaciji arhivske službe morati ogledati načela, na kojima se osniva naš društveni razvoj, naša državna organizacija. Ona se mora kretati linijom općeg društvenog razvitka naše zemlje i ne može nipošto ići s njom u raskorak. To su dvije osnovne postavke, na kojima mora počivati arhivska služba u NR Hrvatskoj!

Prilazeći organizaciji arhivske službe, moramo dakako prije svega imati jasne pojmove o ulozi i zadacima arhivskih ustanova uopće. Snažni i brzi tempo života, kojim živi suvremeno društvo, nužno sili i arhive, da izađu iz svoje zatvorenosti. Očito je, da ne mogu i dalje spokojno počivati u mrtvilu, skrivajući se iza preživjelih romantičnih shvaćanja. I naši arhivi moraju napokon zauzeti određeno mjesto u općoj strukturi našeg društvenog sistema, a to mjesto odredit će, osim naravi njihova poslovanja, u prvom redu važnost, značenje i razmjer njihove djelatnosti u okvirima našeg javnog života. Po karakteru građe, koju čuvaju, po metodi rada i ciljevima, kojima služe, arhivi su tijesno povezani s interesima historijske nauke. Ali pri tome ne smijemo zaboraviti, da arhivi imaju mnogo dodirnih točaka i zajedničkih interesa s upravom zemlje, u čijoj su službi i nekoć stajali, a s kojom će se u buduće morati opet jače povezati. Iz te dvostruke usmjerenosti arhiva, prema nacii i prema upravi, izlaze i njihovi ciljevi i zadaci.

Arhivi su odvajkada bili povezani s upravom. Oni su, uostalom, iz uprave i izašli. Interesi historijskih istraživanja pojavili su se tek u novije vrijeme. Tijesnu vezu između registrature i arhiva ne može nitko poricati. Arhiv je zapravo naravni nastavak registrature, on se u njoj upravo i rađa, zbog čega Francuzi nazivaju registrature »archives en formation«. Osim toga arhivima ne može biti svejedno, kako se vode registrature i po kojem sistemu. Neracionalno uređenje i vođenje registratura najčešći je uzrok teškoćama kod stvaranja poretka u arhivima. S arhivskog gledišta poboljšati organizaciju registratura znači u prvom redu racionalno urediti određeni skup spisa pojedinih ustanova, za čije se čuvanje i iskorišćavanje zapravo arhivi i osnivaju. S toga razloga je danas postavljen zahtjev, da se u registraturi sređuju spisi tako, da bi se nakon njihove predaje u arhiv uložilo što manje truda na njihovo sređivanje i opisivanje. Povezanost arhiva i registratura je tako velika, da se je ustalo protiv shvaćanja o granici između arhiva i registratura, između starih »historijskih« arhiva i suvremenih »administrativnih« arhiva. Ono, što je danas historijski arhiv, jučer je bio administrativni, a danas administrativni već sutra će biti historijski (Cuvelier).⁴ Arhive i registrature ispunjavaju dobrim dijelom iste brige. U pogledu sređivanja, škartiranja, inventariziranja i čuvanja u jednim i u drugim treba primjenjivati ista načela i iste metode. Svakom spisu na osnovu određenih principa odrediti odgovarajuće mjesto u klasifikacionom sistemu određene vrste administrativne djelatnosti mora znati i arhivar u registraturi. Zato, ako ne poduzmemo što treba, da se i tekući arhivi vode po jednom određenom racionalnom sistemu, ako ne postavimo čvrsta pravila za sređivanje i registriranje spisa, dolazimo u opasnost da u budućnosti imamo defektne arhive (de Mar).⁴ To su očiti razlozi, da arhivi ne smiju nipošto ograničiti područje svoje djelatnosti samo na stare arhive. Upravo protivno, oni se moraju jednako zanimati i za spise iz dnevnog života. I samo onda, ako budemo imali dobro i stručno uređene registrature, imat ćemo u svoje vrijeme dobro i stručno uređene arhive.

Poslije prvog, a još više poslije Drugog svjetskog rata nikhule su brojne i najrazličitije ustanove, s novim i dotle nepoznatim organizacionim formama, novim vrstama i načinom poslovanja. Svaka od njih proizvodi neprestano velike količine spisa. Arhivi imaju zadatak da preuzmu na vrijeme određene količine završene registraturne građe. Pita se onda, smijemo li i dalje produžiti s praksom, da čekamo, dok nas neka ustanova pozove, da preuzmемо njezin arhiv, ili pak da povremeno obilazimo registrature poput trgovačkih putnika, koji obilaze svoje mušterije.⁵ Zato treba prije svega utvrditi uvjete i postaviti rokove, po ko-

4. Citiramo prema bilješkama sa predavanja koja je održao M. Nikolić na Višem arhivističkom kursu u Beogradu 1952.

5. Vidi Sante W. K., Die archive zwischen Verwaltung und Wissenschaft, Der Archivar 1954, sv. 1, str. 3.

jima će spisi biti ili izlučeni i uništeni, ili predani arhivu na trajno čuvanje. Inače ne ćemo nikada otkloniti stalnu opasnost, da neke ustanove unšte svoju građu ili da je puste, neka propadne na koji drugi način. Arhivima se dakle nameće imperativno zadatak da se ukopčaju u tok poslovanja administracije upravnih vlasti, da bi s uspjehom i na vrijeme mogli izvršiti preuzimanje registraturne građe. To se nameće tim više, što se je udomaćila praksa, da se spisi brzo odlažu i što zasada nema pravnih norma, koje bi precizirale i točno fiksirale sve uvjete primopredaje. A brzina, kojom se spisi u registraturama stvaraju, tako je velika, da arhivi danas zapravo i ne mogu ići u korak s radom administracije.

S druge strane, rad arhivskih ustanova mora biti povezan i s radom na historijskim istraživanjima. Tom svojom stranom zadiru arhivi u područje nauke. U tom se smislu njihov zadatak ne sastoji samo u pripremi građe za naučna istraživanja. Arhivi treba također da na svojim leđima ponesu jedan dio tereta historijske nauke. Kao naučno-informativni centri, oni treba da pruže istraživaču pregled, koliko njihova građa sadržava podatke o određenim temama. Ali arhivima bi jednako trebalo staviti u zadatak, da u svojim mogućnostima izvrše koordinaciju naučnog rada i da već u zametku spriječe rad dviju ili više osoba na jednoj temi. Arhivi su napokon pozvani, pored akademija i znanstvenih zavoda, da objavljuju svoju građu, a tom svojom djelatnošću oni se prezentiraju i kao samostalne naučne ustanove. Međutim, koliko će oni te zadatke moći izvršiti, zavisit će, osim drugih uvjeta, od kvaliteta arhivskog kadra, kojim raspolažu. Ako arhivi imaju zadatak da posluže historijskoj nauci, onda je shvatljivo, da moraju i upoznati građu, koju čuvaju, jer istraživač — historik mora znati, što može u arhivu naći. Arhivi, što više, moraju dati poticaj historijskim istraživanjima, a to znači, da moraju pratiti razvoj historijske nauke i poznavati njezine tendencije. Osm istraživača arhivi bi trebali da privuku i širu publiku. I naši radni ljudi treba da se upoznaju sa svojom prošlošću upravo u arhivima, na samom izvoru, a prije svega bi nastavnici historije i studenti, pa i zreliji učenici srednjih škola, morali razvijati smisao za historiju izravno na pisanim dokumentima. Arhivi danas više ne skrivaju ono, što čuvaju; naprotiv, oni treba da razmotre mogućnosti, pronađu sredstva i načine, da privuku posjetioce. Tu se, evo, pojavljuju nove forme rada, kao što su izložbe, predavanja i sl., koje u osnovi počivaju na određenim naučnim metodama i principima, a arhivima daju značaj kulturno-prosvjetnih ustanova.

Iz navedenih razloga izlazi, da se arhivi ne mogu shvatiti jednostrano kao kulturne i prosvjetne ustanove poput muzeja i biblioteka. Mnogostruki zadaci administrativno-političke službe predstavljaju dovoljno jake razloge za izravno povezivanje arhiva s registraturama, ne ulazeći na ovome mjestu u pitanje, ne bi li također, upravo zbog toga, bilo svrsishodnije uklopiti arhive u nadležnost političko-upravnog aparata, za što govore i financijski razlozi. Lako je pretpostaviti, da bi arhivi kao jedinice državne uprave mogli djelotvornije zahvatiti u registrature

po upravnoj negoli po prosvjetnoj liniji. Nuzgred napominjemo, da je i Ch. Braibant, generalni direktor francuskih arhiva, jednom prilikom izjavio, da bi više volio, kada bi i francuski arhivi podpadali pod resor ministarstva unutrašnjih poslova. U Francuskoj, naime, arhivi potpadaju u djelokrug ministarstva prosvjete, kako je to i kod nas i u nekim zemljama zapadne Evrope.

Konkretno, mi moramo da raspravimo, hoćemo li osnivati nove arhivske ustanove ili ne! Ako ćemo ih osnivati — a jedva da se može sumnjati da ih treba osnivati, — gdje ćemo ih osnovati i kakav ćemo im status odrediti? Upravo je bitno u čitavom ovom problemu pitanje, da li će ti arhivi biti samostalne ustanove, kao što su na pr. gradski arhivi u Zagrebu, Varaždinu i Splitu, ili bi to morale biti ustanove tipa bivšeg osječkog spremišta, ispostave Državnog arhiva u Zagrebu⁶. Ili bi to morali biti tek arhivski centri regionalnog karaktera, u kojima bi se sav rad skoncentrirao na skupljanje, čuvanje i sređivanje građe. Treba razmotriti, kakvi uvjeti postoje danas u Hrvatskoj za osnivanje novih arhivskih ustanova s obzirom na pomanjkanje stručnog kadra i prostora, a i financijskih sredstava. Nisu li možda oni tek stvar budućnosti, kojoj treba težiti, pa bi u prvo vrijeme mogli zadovoljiti i arhivski sabirni centri, koji bi predstavljali zapravo jednu fazu u razvoju arhiva. Jednako tako postavlja se pitanje, da li ima smisla i da li postoje stvarne mogućnosti da se izvrši kruta centralizacija u smislu koncentracije arhivske građe u jednom arhivu. Ne bi li kraj golemih masa papira, što se svakim danom sve više i više množi, doveli državne arhive u bezizgledan položaj već samo s obzirom na prostorne mogućnosti. Prostorno bi bilo nemoguće izvršiti koncentraciju materijala s čitavog republičkog područja u jednom arhivu. To je i teoretski nemoguće, a stvarno stanje prostora svi dobro poznajemo. Uostalom, to ne bi ni inače imalo smisla, jer državni arhivi imaju druge zadatke, nego što je čuvanje građe lokalnog karaktera. Kad ne bi bilo drugih razloga, koji govore protiv toga, već naše budžetske mogućnosti ukazuju, da bi takvo prilaženje rješavanju problema bilo pogrešno. Pa i pored toga, što za princip koncentracije govore neki praktični naučni razlozi, ipak je ova ideja već odavna i u stranom svijetu napuštena. Prošla su vremena, kada se je u jednoj škrinji mogao prenijeti gotovo cijeli arhiv kakve gradske općine od nekoliko stoljeća.

Prvi stvarni maš zadatak, koji stoji pred nama, govori najočitiije, da ne treba ni jedan čas oklijevati da zabacimo princip koncentracije. Ta samo za područje unutrašnje Hrvatske, bez obalnog pojasa, treba osigurati i zaštititi arhive registrature 17 gradskih općina, 47 trgovišta, 20 kotareva (zajedno s onima ukinutima u srpnju 1955, kada ih je bilo 68), isto toliko kotarskih sudova, 7 okružnih sudova, 7 državnih tužioštva, 66 gruntovnih, 66 katastralnih i 55 poreznih ureda, 10 direkcija šuma, 86

⁶ Odlukom Savjeta za kulturu i nauku NRH djeluje ova ispostava kao samostalna arhivska ustanova od 1. I. 1958.

šumskih uprava, 71 srednje škole, 165 osnovnih škola, 23 bolnice itd, itd., a da ne govorimo o seoskim općinama, privrednim, društvenim i drugim arhivima.

A uzmimo samo primjer jednoga grada! Državni arhiv u Zagrebu evidentirao je još prije 1950. na području Siska 35 fondova s gradom od druge polovine 19. stoljeća dalje, danas već samo djelomice sačuvanih. Pored Kotarskog suda (od 1857), Katastralnog ureda (od 1861) i Župnog ureda (od 1669), registriran je također veliki broj registratura industrijskih poduzeća i tvornica, po kojima je grad Sisak postao jedan od najvećih i najvažnijih industrijskih centara u Hrvatskoj; to su na pr. — da nabrojim samo nekoje — Rafinerija nafte, Željezara, Industrija vrenja, Tvornica tanina, Tvornica kisika, »Elektra« — poduzeće za elektrifikaciju sjeverne Hrvatske, »Crvena zvijezda« — trgovačko poduzeće za promet žitaricama i druga.

Danas međutim imamo i tu neprirodnu pojavu, da neki muzeji u pokrajini čuvaju, pored nesuvislih zbirki arhivalija iz starijeg doba, također i prave pravcate registrature različitih ustanova, poduzeća i organizacija. Takvi su na pr. muzeji u Vukovaru, Vinkovcima, Bjelovaru, Karlovcu, Sibeniku i Splitu. A memorijalni muzeji NOB-e, ustvari su neke vrste simbioza arhiva i muzeja. Neopravdano je, a s arhivskog gledišta i nedopustivo, da se pisana građa čuva u muzejima. Tomu se protive mnogi razlozi, u prvom redu princip koncentracije arhivske građe, princip integriteta arhivskih fondova, koji dakako vrijede i za muzeje. Pa ako se postavimo na načelno gledište, da muzeji moraju vratiti arhivima arhivalije, ipak smatramo, da u današnjoj situaciji mora postojati suradnja svih ustanova, koje rade na spasavanju arhivske građe. Ta suradnja mora postojati i inače, usprkos tome, što muzeji imaju druge zadatke i interese nego arhivi. Dakako da ovakvu pojavu ne možemo smatrati trajnim stanjem i da u »arhivskim odjeljenjima« muzejskih ustanova treba gledati zametke budućih lokalnih arhiva, ukoliko ne dođe u svoje vrijeme do prenošenja materijala u već postojeće arhivske ustanove.

Jedino dakle rješenje predstavlja smišljena i dobro organizirana mreža arhiva. U principu bi svaka pokrajina, svaka oblast, svaka upravna jedinica morala imati svoj vlastiti arhiv, kao javni uređ, koji će stalno preuzimati sve spise, koji ne će više biti potrebni operativnom poslovanju, i na koji će se obraćati lokalne vlasti. Naprotiv, glavni centralni republički državni arhiv treba da sabira akte, koji se odnose na cijelu zemlju, a možda i na najvrednije materijale iz starijeg doba od općeg nacionalnog interesa. Slaba strana ovako zamišljene mreže arhiva, koja bi se poklapala s upravno-političkom podjelom zemlje, jesu relativno česte promjene u broju i teritorijalnom opsegu pojedinih kotareva i općina. Veći broj arhiva ima bez sumnje prednost s gledišta političko-upravne organizacije i administracije i intenziteta društvenog i ekonomskog života: veći broj arhiva lakše će preuzimati manje količine građe, negoli mali broj arhiva, koji bi morali preuzimati manje količine građe. Ipak sma-

tramo, da bi dvadeset i sedam arhiva, prema današnjoj administrativnoj podjeli NR Hrvatske na dvadeset i sedam kotareva, bio pretjeran broj. Arhivska mreža ne smije ići suviše u širinu, jer bi odveć veliki broj arhiva bio nepoželjan već i s gledišta naučnih interesa. Ne bi bilo uputno osnivati mnogo malih arhiva slabo opremljenih i bez dovoljno personala. Takvi minijaturni arhivi morali bi s vremenom zakržljati i sigurno ne bi mogli izvršiti sve one zadatke, koji se pred suvremene arhivske ustanove postavljaju. Koristi od takvih arhiva za društvenu zajednicu bile bi suviše malene, a izdaci samim tim preveliki. O drugom ekstremnom rješenju — stvaranje jedne arhivske ustanove golemih razmjera nema smisla ni raspravljati, jer nitko razuman ne će danas pomišljati na prostorno ujedinjenje svih arhiva jedne zemlje. A ni kontakt s registraturama ne bi se mogao izvršiti iz jednog centralnog ili možda dva tri »državna« arhiva. Treba dakle izabrati srednji put i osnivati arhivske ustanove u onim gradovima, koji danas predstavljaju upravno-politička, gospodarska i kulturna središta i za koje možemo predvidjeti, da će i u budućnosti takvi i ostati i u tom pravcu se i dalje razvijati. Svaka nova arhivska ustanova mora dobiti svoje određeno područje, koje ne smije biti odveć veliko, jer bi veličina prostora smetala lakoći neposrednog saobraćaja s registraturama. »Problem masovnosti« kao glavni uzrok propasti naših arhiva s jedne strane, a interesi naučnih istraživanja i finansijske mogućnosti s druge strane, traže od nas, da znamo postaviti pravu mjeru. Zato ne možemo pristati na ekskluzivna rješenja, koja bi se osnivala na provođenju principa koncentracije, odnosno dekoncentracije. Naša arhivska mreža mora biti racionalna u svakom pogledu. Na ovakvim gledanjima izgrađena arhivska mreža u našoj republici, kao i u našoj zemlji uopće, odgovarala bi našim potrebama, a k tomu ne bi bili u suprotnosti s dostignućima suvremene arhivske nauke i prakse u svijetu, preko čega ne možemo naravno ni mi prijeći, ako ne želimo, da se i u budućnosti ponavlja žalosno pustošenje arhivske građe, kao što je to bio slučaj u posljednjih sto godina.

Društvo arhivskih radnika NR Hrvatske, imajući pred očima najpreče potrebe arhivske službe u Hrvatskoj, dalo je inicijativu za rješavanje ovog osnovnog pitanja, o kojemu zavisi budućnost našega arhivstva. Organizacija arhivske mreže bila je sadržaj prve konferencije arhivskih radnika Hrvatske održane mjeseca lipnja 1956. Istim problemom pozabavio se je i Arhivski savjet NRH na svom zasjedanju u svibnju 1957. Utvrdivši činjenično stanje i analizirajući potrebe naše arhivske službe razmotrio je pitanja osnivanja novih arhivskih ustanova i dao Savjetu za nauku i kulturu NR Hrvatske svoju preporuku za realizaciju toga. Postignut je sporazum, da se organizaciji naše arhivske službe pristupi s gledišta dekoncentracije, da se novi arhivi osnuju tamo, gdje su potrebe za to najveće, i da se postavljeni program ostvari u vremenskom razdoblju do 1958., što će sve dakako zavistiti o budžetskim mogućnostima. S obzirom na današnju stvarnu situaciju i potrebu i naše prostorne kadrovske i budžetske mogućnosti broj svih arhiva u unutrašnjosti Hr-

vatske ne bi smio biti veći od osam, pa bi prema tome uz već postojeće arhive u Zagrebu, Varaždinu i Osijeku, morali osnovati još arhive u Karlovcu, Sisku, Bjelovaru⁷ i Slav. Brodu. U obalnom pojasu Hrvatske trebalo bi osnovati još arhive u Puli i Šibeniku. U Šibeniku postoji unutar gradskog muzeja i arhivsko odjeljenje, koje čuva veće količine recentne arhivske građe, zametak nove arhivske ustanove za područje kotara Šibenik. Postoje mogućnosti, a i želja, da se osnuje i u Puli arhiv, za što dabome ima opravdanih razloga, jer je Pula doista bila, a i danas je stvarni i prirodni centar za Istru.

Prema svemu onome, što je do sada razmotreno, mogla bi se postaviti **idealna perspektivna šema arhivske mreže za cijelu Hrvatsku ovako:**⁸

Državni arhiv NR Hrvatske u Zagrebu.

Arhiv u Dubrovniku (za kotar Dubrovnik)

Arhiv u Splitu (za kotareve Split i Makarska).

Arhiv u Šibeniku (za kotar Šibenik).

Arhiv u Zadru (za kotar Zadar).

Arhiv u Rijeci (za kotar Rijeka).

Arhiv u Puli (za kotar Pula).

Arhiv u Karlovcu (za kotareve Karlovac, Ogulin i Gospić).

Arhiv u Zagrebu (za grad i kotar Zagreb).

Arhiv u Varaždinu (za kotareve Varaždin, Krapina i Čakovec).

Arhiv u Bjelovaru (za kotareve Bjelovar, Koprivnicu, Križevce i Daruvar).

Arhiv u Sisku (za kotar Sisak i Kutinu).

Arhiv u Brodu (za kotareve Slav. Brod i Požegu).

Arhiv u Osijeku (za kotareve Osijek, Vinkovci, Našice i Viroviticu).

Tu mrežu upotpunile bi i s p o s t a v e, koje bi stajale pod nadzorom i kompetencijom određene arhivske ustanove. Ovakvi arhivi-ispostave imali bi zadatak da privremeno preuzimaju mrtve registrature s određenog područja i da ih čuvaju tako dugo, dok ne nastanu mogućnosti da budu prenesene u svoje pripadne arhive. Pritom se ne bi naravno rukovodili mogućnostima smještaja u arhivskim depoima, nego bi se već u samim ispostavama obavljale prve osnovne operacije arhivske obrade sa ciljem, da se izluči potrebni »registraturni« materijal i tako dobije čisti »arhivski« materijal, koji će u regalima arhivske ustanove zauzeti svoje stalno mjesto. Ispostave bi dakle bile neke vrste čistilišta, u kojima bi se registraturna građa očistila od nepotrebnog balasta, a svi poslovi na tim mjestima vršili bi ili službenici nadležne arhivske ustanove povremenim obilascima i radom u njima, ili bi zate poslove zadužili prikladne osobe, kojima bi se pod nadzorom arhivskih stručnjaka mogao povjeriti jedan dio poslova; a oni bi mogli biti i stalni službenici ispostave, radeći po direktivama i kontrolom nadležnog arhiva. Ispostave bi bile na budžetu svoje nadređene ustanove, a njihov se broj ne može u sadašnjem času

7. Osnivanje ovoga arhiva nalazi se u toku.

8. Ovu je shemu na osnovu prijedloga Arhivskog Savjeta NRH uz neke izmjene prihvatilo Savjet za kulturu i nauku NRH.

predvidjeti točno; to će biti moguće tek onda, kada prorade nove arhivske ustanove, koje će najbolje znati, gdje su potrebe najveće. Ovakvi arhivi ispostave mogli bi se s vremenom pretvoriti u samostalne arhivske ustanove, ako za to bude uvjeta, i u tome ne bismo smjeli biti ni suviše kruti ni suviše benevolentni. Ako postoje svi uvjeti, koji se traže za postojanje arhivske ustanove, a to su građa, prostorije, materijalna sredstva i izučeno lice sposobno da samostalno rukovodi, onda se može dopustiti pretvaranje arhivske ispostave u arhivsku ustanovu, i to u mjestima, gdje već postoje neke tradicije, ali tako, da one zadrže strogo lokalni značaj. Za otvaranje takvih arhivskih ispostava postoje već danas mogućnosti u Vukovaru, Vinkovcima, pa možda i u Požegi, gdje se u mjesnim muzejima čuva također i arhivska građa pretežno recentnog karaktera.

Dakako da ovako zamišljena mreža općih državnih regionalnih arhiva, upotpunjena određenim brojem ispostava, ne isključuje postojanje i osnivanje specijalnih i zatvorenih arhivskih ustanova. Takve arhive mogu imati na pr. znanstvene ustanove, najviši organi političkih vlasti, društvene organizacije, a ovamo treba nabrojiti i arhive crkvenih vlasti s veoma starom građom od velike historijske vrijednosti. Ne treba sprečavati ni postojanje malih arhiva posve lokalnog karaktera u mjestima sa historijskom tradicijom, kao što je na pr. Hvar, Samobor i dr. Svi ti arhivi mogu samo donekle rasteretiti opće arhivske ustanove.

Osnivanje arhivskih ustanova regionalnog značaja je put, kojim treba da krenemo, ako želimo spasiti ono malo, što je još preostalo na terenu, ono, što se neprestano svakim danom stvara u našim registraturama, i ako želimo stvoriti solidnu bazu za zaštitu arhivske građe u budućnosti. To je, eto, prvi i najvažniji zadatak, koji stoji pred arhivskom službom Hrvatske. Konkretni i primarni zadaci tih budućih arhivskih ustanova mogu se sažeti u ove tri točke:

1. pronaći, evidentirati i osigurati sve one arhive i arhivsku građu, što se još nalazi na terenu, bez obzira na njezinu provenijenciju;
2. evidentirati sve registrature svoga područja bez razlike, voditi stalni nadzor nad njima i brinuti se za njihovu sigurnost i zaštitu; i
3. preuzimati i čuvati arhivsku građu iz registratura svoga područja nepotrebnu tekućem poslovanju.

U daljoj fazi svoga razvoja nove arhivske ustanove pristupit će postepeno i ostalim arhivskim poslovima: sređivanju, škartiranju i inventiranju arhivske građe u svojim spremištima. Kao ustanove regionalnog značaja pokrajinski arhivi će skupljati naravno građu svoga točno određenog područja. Ali u spasavanju građe oni će zaštititi svu građu, bez razlike, da li je ona republičkog karaktera ili nije. U akcijama oko spasavanja, kao uopće na svim radnim zadacima, mora postojati uska saradnja između arhivskih ustanova. Svakako će trebati precizirati, koja građa ima republički značaj, a koja lokalni. Što se tiče starije građe u načelu ne bi se vršila vraća-

nja. Kako se najveći dio stare građe s historijskog područja Hrvatske i Slavonije do 1850. nalazi već u Državnom arhivu u Zagrebu, moglo bi se zauzeti gledište, da se ova građa iz vremena prije 1850., ukoliko se još nalazi na terenu, smjesti u njemu. I građa od općeg nacionalnog interesa trebala bi u pravilu ući u Državni arhiv. Zato bi bilo uputno, da se ustanovi, što bi s gledišta historijskih istraživanja, trebalo koncentrirati na jednom mjestu. No ovo nije za sada još aktuelno i postupci oko restitucije mogu se pokrenuti tek u veoma rijetkim i izuzetnim slučajevima. Ukoliko međutim ipak dođe do opravdanih zahtjeva za restitucijom, ostavilo bi se donošenje zaključaka ocjeni za to obrazovane komisije, kako je to već postupljeno u slučaju Arhiva u Osijeku. Lijep primjer suradnje među ustanovama i međusobnog razumijevanja pokazao se je prilikom vraćanja Državnom arhivu u Dubrovniku, arhiva lastovske općine, koji se je nalazio u Zadru.

Međutim rješenje problema, po kojemu bi sav teret i sva odgovornost pala na arhive, bilo bi jednostrano, a prema tomu i nepravilno. Treba naime i drugu stranu, a to će reći narodne odbore, privredna poduzeća i sve vlasnike arhivske građe uopće, upravo tako kao i arhive, obvezati zakonskim mjerama na odgovornost za čuvanje, sigurnost i zaštitu arhivske građe. Treba regulirati odnos između registratura i arhivskih ustanova, obvezati ih na čuvanje njihova materijala, odrediti, kada i u kojim razmjerima je dopustivo škartiranje u registraturama, precizirati, kako postupati s građom do njezina ulaska u arhiv. Treba odrediti, tko će donijeti odluku, kada stanoviti dokumenti gube pravu vrijednost, da se neprestano ne događa, da se registratura, u želji, da dobije na prostoru ili iz nekih drugih motiva, rješava materijala, koji još nije zreo za arhiv, i time prisiljava arhive, da preuzmu na sebe poslove registratura.

Osnivanje regionalnih arhivskih ustanova s točno određenim područjem značilo bi dakle korak bliže u rješavanju odnosa između arhiva i registratura, ali bi ono također značilo prvi stupanj u koncentraciji arhivske građe privrednih poduzeća i ustanova. Upravo bi ti arhivi po našem mišljenju bili najpozvaniji, da postanu baze skupljanja i obrađivanja arhivskog materijala privrednog karaktera. Danas ni jedan arhiv ne vodi brigu o registraturama ni najvećih poduzeća. U prvo vrijeme mogli bismo se zadovoljiti otvaranjem jednog odjeljenja za privredne arhive u Državnom arhivu u Zagrebu, koje bi se vremenom moglo osamostaliti kao republički državni privredni arhiv za cijelu Hrvatsku, a u pokrajinskim bi se arhivskim ustanovama otvorilo posebna odjeljenja za privredne arhive. A već sada treba djelovati na velika privredna poduzeća, ustanove i zavode, da osnuju sami svoje vlastite arhive, kao što je to učinjeno posljednjih nekoliko decenija u ekonomski visoko razvijenim zemljama evropskog Zapada.

Svaka arhivska ustanova za sebe u organizacionom pogledu predstavlja samostalnu upravnu jedinicu. Treba dakako pretpostaviti, da će ona znati raspolagati svojom slobodom, da će znati upotrebiti vrijeme i

prostor i da će znati provoditi intencije naše arhivske politike, imajući uvijek na umu potrebe našeg društva. Arhivi moraju sagledati široke horizonte, u kojima se kreće suvremeno društvo, i uhvatiti tendencije historijske nauke, zasnivajući svoj rad na strogom pridržavanju principa arhivske teorije i iskustvima arhivske prakse; naši se arhivi ne smiju gubiti i izivljavati u malenkostima i beznačajnostima. Ako smo se izjasnili protiv centralističkih koncepcija organizacije arhivske službe, ako se borimo protiv birokratizma kao pojave, koja stoji u potpunoj suprotnosti sa socijalističkim društvenim poretkom, onda moramo još raspraviti pitanje, tko će vršiti nadzor nad radom arhivskih ustanova, u kojem opsegu i na koji način, na temelju kojih kriterija. Uopće, kako provesti jedinstveno rukovođenje arhivske službe i kako stvoriti organ, koji bi u sebi usredotočio sva pitanja arhivske službe i s uspjehom utjecao na vođenje arhivske politike na terenu. Brojni i složeni zadaci arhivske službe nameću potrebu središnjeg rukovodnog tijela, koje će stajati iznad interesa pojedinih arhivskih ustanova. Pita se, hoćemo li formirati kolegium, koji bi se sastajao povremeno po potrebi, i kakav bi bio njegov sastav, ili bi trebalo osnovati službu permanentnog inspektorata ili referade pri nadležnom republičkom savjetu. Danas imamo Arhivski savjet kao savjetodavno tijelo Savjeta za nauku i kulturu NR Hrvatske, koji istina nema nikakve neposredne nadležnosti, ali ipak svojim glasom utječe na stvaranje odluka Savjeta za nauku i kulturu NRH u arhivskim pitanjima. Ukoliko dođe do ukidanja republičkih arhivskih savjeta, kako to čini se namjerava učiniti novi zakon o arhivima FNRJ, to tijelo može zamijeniti kolegium sastavljen od direktora svih arhiva u Hrvatskoj, odnosno od najistaknutijih arhivskih radnika u republici. Savjet bi raspravljao o svim pitanjima arhivske službe i davao prijedloge nadležnom republičkom izvršnom organu. A možda bi već sada s obzirom na mnogobrojnost i raznovrsnost zadataka, a i njihovu hitnost, trebalo pomišljati na osnivanje stalne referade. Arhivski savjet raspravljao je već o pitanju nadzorne službe. Nadzorna je služba svakako veoma važna, budući da u našim arhivima nema dovoljno iskustva, a naročito će trebati stručne pomoći novim arhivskim ustanovama. Ta služba međutim nebi smjela biti »inspektorska« u birokratskom smislu riječi, nego više »instruktorska« s ciljem da se postigne ujednačenje metoda i unapređenje rada u arhivima. Nadzorna bi služba imala biti jedan oblik pružanja stručne pomoći, jer bi lica, koja bi vršila nadzornu službu, prenosila svoje znanje i iskustvo na naše mlade arhivske kadrove. Razmatrajući ovo pitanje Arhivski savjet je postavio dvije varijante rješenja: prvo, da bi tu službu vršili pojedini članovi arhivskog savjeta, koje bi u tu svrhu posebno povremeno delegirali; i drugo, da bi se osnovala služba stalnog inspektorata pri Savjetu za nauku i kulturu. Što se je Arhivski savjet već danas pozabavio tim pitanjem, najbolji je dokaz, koliko je ono postalo aktuelno. Usudio bih se reći, da čitav niz pitanja traži osnivanje stalne referade; opća briga nad arhivima, izobrazba arhivskog kadra, razgraničenje kompetencije između pojedinih arhi-

va, pitanje restitucije unutar granica naše zemlje i s inozemstvom, zaštita arhiva u slučaju rata, rješavanje spornih pitanja i mnoga praktična pitanja arhivske službe, sve to govori u prilog takva rješenja.

Da bi nove ustanove na terenu mogle djelovati, treba pronaći ljude, koji će biti sposobni da izvrše postavljene zadatke. Drugim riječima, treba osigurati dovoljan broj stručnog arhivskog kadra, a što naravno ne će biti laka stvar. Pod današnjim materijalnim uvjetima života arhivskih radnika mladi se ljudi teško opredjeljuju za tu struku. Činjenica je, da se na natječaj grada Splita, koji je tražio jednog arhivistu, nije javio nitko. Mi mislimo, da se ne bi nipošto mogli zadovoljiti takvim rješenjem, da postavljamo honorarne službenike, kojima bi rad u arhivu bio sporedno zanimanje (na pr. srednjoškolske profesore ili islužene službenike u mirovini). Ne bi se smjeli zadovoljiti ni s takvim osobljem, koje dolazi u arhiv stjecajem okolnosti, uglavnom zbog slaba zdravstvenog stanja ili da čeka mirovinu, ili pak zbog toga, što nije zadovoljilo na prijašnjem mjestu. Mi moramo stvoriti novi tip arhivista, koji će biti sposoban da samostalno rješava sva pitanja arhivske službe na terenu. Ne arhivistu kabinetskog čovjeka, već arhivistu terenskog radnika! Praksa pokazuje, da akademski obrazovani historik ili pravnik ne znači još dobar arhivist. Prvome manjka poznavanje praktične administracije, drugome smisao da promatra dokumente kroz prizmu historijskih zbivanja. Arhivist historijski obrazovan, s naučnom spremom, ostaje i dalje cilj izobrazbe barem jednog dijela arhivskih službenika. A uska suradnja arhiva s registraturama traži pravnik u arhivu. Ali se odmah postavlja i pitanje, koliko daleko pri sređivanju i izlučivanju spisa recentnih administrativnih arhiva može sudjelovati upravni činovnik bez naučne spreme. Osnovna i polazna točka: razlikovati historijski važno od nevažnoga, ili još bolje, historijsko od nehistorijskoga, bez obzira na aktuelnost i subjektivni momenat, predstavlja za onoga, koji nije naučio historijski misliti, veoma težak zadatak. Glavni posao, koji arhivi moraju obaviti, jest pretvaranje »registratura« u »arhive«, a to mogu izvršiti samo historijski obrazovani arhivisti. Od modernog arhiviste očekujemo, da će znati uočiti najvažnije dokumente svoga arhiva i objaviti ih kao izvornu građu te ih na taj način učiniti pristupačnom širem krugu istraživača, a to je mukotrpan posao, koji zahtijeva pored solidne spreme mnogo strpljiva rada i mnogo čvrste volje, posao, koji na žalost mnogi historičari ne znaju dovoljno ocijeniti. A današnji arhivist ne će ostati samo izdavač građe, nego će i sam raditi na znanstvenom polju historije. Ispravno shvaćenu ulogu arhivista, da ne idemo jako daleko, pokazuje primjerom susjedna Slovenija: suradnici u VIII. broju Zgodovinskog časopisa su od reda sve službenici dvaju ljubljanskih arhiva, Državnog i Mjesnog arhiva. U svakom slučaju arhivisti moraju odsad ići s vremenom. Nama ne trebaju arhivisti, koji će se zakopati u spise daleke prošlosti i tako doći u opasnost, da previde suvremene arhivske probleme i napre-

dak tehnike. Uostalom, svi problemi ovdje iznešeni zajednički su u većoj ili manjoj mjeri za sve arhive u svijetu.

Teškoće u rješavanju svih ovdje postavljenih pitanja nesumnjivo su velike, no one ne smiju biti razlog odgađanja ovog tako važnog, upravo temeljnog pitanja arhivske službe, naše nauke i naše kulture uopće. Tri osnovna pitanja organizacione prirode — osiguranje finansijskih sredstava, stvaranje kadra i osiguranje prostora moguće je riješiti angažiranjem zajedničkih snaga organa narodnih vlasti, uprava arhiva i Društva arhivskih radnika NR Hrvatske. Smatramo, da ovom pitanju treba pristupiti i pored nepostojanja republičkog zakona o arhivima i zakona o registraturama. Treba samo naći puta i načina, da se angažiraju vrhovni republički organi vlasti i da oni svojim autoritetom pomognu, kako bi se ovo vitalno pitanje moglo što prije i što povoljnije pozitivno riješiti. Kada budemo jednom imali dobro razvijenu mrežu arhiva i kada ona bude dobro funkcionirala, onda će biti obuhvaćeno čitavo područje naše republike čvrstom organizacijom u pogledu zaštite i osiguranja cjelokupnog pisanog gradiva u Hrvatskoj. I kada riješimo ovo pitanje, dobit ćemo solidnu bazu, na kojoj ćemo moći dalje graditi zgradu našega arhivstva, a mjesne narodne vlasti pokazat će tada više razumijevanja za arhivsku službu, nego što je to bio do sada slučaj, te će se s više respekta pridržavati arhivskih zakonskih propisa. Pred arhivske radnike Hrvatske postavljaju se dakle brojni i složeni zadaci. Pored izrazito organizacionih problema, kao što su smišljeno i sistematsko prikupljanje, smještaj i vršenje nadzora nad arhivskom građom, čitav niz teoretskih i praktičnih pitanja čeka na svoje rješenje, a sva ona imaju za cilj da osiguraju punu zaštitu arhivske građe i da je učine pristupačnom potrebama nauke i javnog života uopće. A bez arhivske mreže ne će naše arhivstvo moći riješiti svoje zadatke. Naše arhivsko pitanje ne može biti, kao što je bilo u nedavnoj prošlosti, prepušteno brizi i zalaganju rijetkih pojedinaca, jer je ono jedan od sastavnih dijelova naše kulture, stvar čitave društvene zajednice. To ujedno znači, da će ubuduće za rješavanje složenih pitanja arhivske službe u Hrvatskoj trebati mnogo više kadrova, mnogo razvijenije djelatnosti, ali i mnogo jača materijalna osnova, koja će pružiti mogućnosti za ostvarenje svih onih zadataka, koji se pred naše arhivstvo postavljaju. U tom pravcu važnu ulogu ima odigrati i Društvo arhivskih radnika NR Hrvatske, koje kao član Saveza društava arhivskih radnika FNRJ ima usmjeriti svoj rad u pravcu demokratizacije na ovom području društvenog života. Ono ima uskladiti rad svih arhivskih ustanova u našoj narodnoj republici i istovremeno biti spona između organa državne vlasti i arhivskih ustanova; ono treba nadalje da zajedno s arhivskim društvima ostalih republika poveže u jednu cijelinu sva nastojanja i napore, koji se čine na tome sektoru društvenog života u novoj Jugoslaviji. A u tom smislu treba shvatiti i zaključak glavne godišnje skupštine Društva arhivskih radnika Narodne republike Hrvatske 1956., da će pokrenuti pitanje osnivanja izvjesnog broja arhivskih ustanova po našim znatnijim pokrajinskim kulturnim i privrednim centrima.

R é s u m é

Quelques problèmes de l'organisation de service d'archives en Croatie

L' auteur de cet article mit en question la protection des matériaux d' archives restés au dehors de dépôts. Il propose des mesures efficaces et voit la solution du problème dans l' organisation d'un réseau des archives bien rationnel et organisé couvrant toute la région de la Croatie. Il se déclare pour la décentralisation restreinte en exigeant en même temps que les archives prennent une place plus déterminée dans la structure générale du système social. Il faut tenir compte d' intérêt de la science historique, mais on doit également chercher à atteindre une coopération étroite avec les organes de l' administration d'État. Le projet concret envisage la réalisation d' un réseau idéal en perspective; à côté des archives d'aujourd'hui à Zagreb /2/, Osijek, Varaždin, Rijeka, Zadar, Split et Dubrovnik, on devrait créer encore les archives à Šibenik, Pula, Karlovac, Sisak, Bjelovar et Brod. Cet réseau une fois réalisé, le service d'archives aura une base solide.